

آداب و رسوم منطقه

شیکوه فسا

برگوش
سارا بختیاری نسب

مرکز پیش

کتابخانه سیدی احمدی

انتشارات دریای نور

سرشناسه	بختیاری نسب، سارا، ۱۳۶۵
عنوان و نام پدیدآور	آداب و رسوم منطقه شیبکوه فسا / اثر سارا بختیاری نسب
موضوعات نشر	شیراز دریای نور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۲۵۶ ص
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۵۲۲۲-۱۱-۱ : ۱۵۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	فیا
یادداشت	کتابنامه ص ۲۳۳ - ۲۵۰.
موضوع	شیبکوه
موضوع	Shibkuh (Iran)
موضوع	شیبکوه - آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
موضوع	Shibkuh (Iran)-Social life and customs
رده بندی کنگره	۹۵ / ۳۱۳ / ۲۰۹۷ DSR
رده بندی دیویی	۹۵۳/۶۳۴۳
شماره کتابشناسی ملی	۴۲۳۸۵۸۲

آداب و رسوم منطقه

شیبکوه فسا

به کوشش

سارا بختیاری نسب

ویراستار : سمیرا بختیاری نسب

مرکز پخش : کتابخانه‌ی احمدی شیراز

انتشارات دریای نور

□ چاپ اول : ۱۳۹۵ □ تیراژ : ۱۰۰۰ جلد □ چاپ و صحافی : خانه چاپ شیراز

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۲۲-۱۱-۱ ISBN:978-600-5222-11-1

عکس روی جلد : امامزاده محمد « شیبکوه فسا »

فهرست مطالب

صفحه	عناوین
	پیشگفتار
	فصل اول
۲۱.....	۱-۱. تطور معنای «فولکلور» در گذر زمان
۲۳.....	۲-۱. تعریف و تبیین فرهنگ
۲۵.....	۳-۱. تعریف فرهنگ عامه یا فولکلور
۲۷.....	۴-۱. واژه فولکلور
۲۸.....	۵-۱. تاریخچه فولکلور در ایران
۲۹.....	۶-۱. نقش فولکلور و اهمیت بررسی و گردآوری آن
	فصل دوم
۳۳.....	۱-۲. موقعیت و وسعت شهرستان فسا
۳۳.....	۲-۲. جغرافیای شهرستان فسا
۳۶.....	۳-۲. تقسیمات سیاسی شهرستان فسا

۳۷	۲-۴. فسا از دیدگاه برخی سیاحان ایرانی
۳۸	۲-۵. نقاط باستانی شهرستان فسا
۴۰	۲-۶. بنای شهر فسا
۴۱	۲-۷. فسا در گذر زمان
۴۵	۲-۸. اسامی شهر فسا، در منابع مختلف
۴۶	۲-۹. مذهب نژاد
۴۸	۲-۱۰. زبان و گویش
۴۸	۲-۱۱. بزرگان فسا
۵۰	۲-۱۲. موقعیت و وسعت شیکوه
۵۰	۲-۱۳. جغرافیای شیکوه
۵۱	۲-۱۴. تقسیمات سیاسی بخش شیکوه
۵۱	۲-۱۵. نژاد مردم بخش شیکوه
۵۱	۲-۱۶. محوطه‌های باستانی بخش شیکوه
۵۲	۲-۱۷. بزرگان بخش شیکوه

فصل سوم

۵۷	۳-۱. مراسم عروسی
۵۷	۳-۱-۱. رسم خواستگاری
۵۹	۳-۱-۲. رسم رخت‌برون
۶۰	۳-۱-۳. مراسم عقد
۶۱	۳-۱-۴. مراسم پس از عقد

۶۲	۵-۱-۳. مراسم قبل از عروسی
۶۳	۶-۱-۳. مقدمات عروسی نزد عشایر
۶۶	۷-۱-۳. دو روز و سه شب عروسی
۷۷	۸-۱-۳. مراسم پس از شب عروسی
۷۹	۹-۱-۳. لباس عروسی
۷۹	۱۰-۱-۳. عروسی کورکش (kur kash)
۸۰	۱۱-۱-۳. ترانه‌های عروسی
۸۴	۲-۳. شب یلدا
۸۵	۳-۳. چهارشنبه سوری
۸۵	۴-۳. عید نوروز
۸۵	۱-۴-۳. خوردنی‌ها
۸۷	۲-۴-۳. برخی سنت‌های قبل از عید
۹۰	۳-۴-۳. مراسم عید
۹۳	۵-۳. اعیاد مذهبی
۹۶	۶-۳. تولد امامان

فصل چهارم

۱۰۱	۱-۴. سوگواری فردی
۱۰۵	۲-۴. عزاداری‌های مذهبی
۱۰۵	۱-۲-۴. عاشورا
۱۰۸	۲-۲-۴. نوزدهم تا بیست و هفتم رمضان

۱۰۹ ۲-۲-۴. بیست و هشتم صفر

فصل پنجم

۱۱۳ ۱-۵. پیشگویی

۱۱۳ ۱-۱-۵. فال‌ها

۱۱۷ ۲-۱-۵. پیشگویی هوا

۱۱۷ ۲-۵. باورهای فرهنگی

۱۱۷ ۱-۲-۵. باورهای فرهنگی مربوط به اجسام

۱۲۱ ۲-۲-۵. باورهای فرهنگی مربوط به حیوانات

۱۲۳ ۳-۲-۵. باورهای فرهنگی مربوط به درختان

۱۲۵ ۴-۲-۵. باورهای فرهنگی مربوط به زمان

۱۲۵ ۱-۴-۲-۵. روزهای سعد و نحس هفته و ماه

۱۲۶ ۲-۴-۲-۵. جسم سفید بیرون دادن در شب

۱۲۶ ۳-۴-۲-۵. ساعت‌شناسی

۱۲۷ ۴-۴-۲-۵. غروب

۱۲۷ ۵-۴-۲-۵. دوخت لباس

۱۲۷ ۵-۲-۵. باورهای فرهنگی مربوط به نجوم

۱۲۷ ۱-۵-۲-۵. خورشیدگرفتگی و ماه‌گرفتگی

۱۲۸ ۲-۵-۲-۵. ستاره

۱۳۱ ۳-۵-۲-۵. ماه

۱۳۱ ۶-۲-۵. باورهای فرهنگی ماورالطبیعه

۱۳۱	۵-۲-۶-۱. جن و آل
۱۳۳	۵-۲-۶-۲. قسم‌ها
۱۳۴	۵-۲-۶-۳. طلسم
۱۳۴	۵-۲-۶-۴. تعبیر خواب
۱۳۵	۵-۲-۶-۵. شوری چشم
۱۳۶	۵-۲-۷. تقادات مذهبی
۱۳۶	۵-۲-۱-۱. سادات
۱۳۶	۵-۲-۷-۲. نذر سردار
۱۳۷	۵-۲-۸. دیگر باورها

فصل ششم

۱۴۳	۶-۱. آیین‌های باران‌خواهی
۱۴۴	۶-۱-۱. مراسم چهل کجک
۱۴۴	۶-۱-۱-۱. ریشه‌یابی مؤلفه «کجک»
۱۴۶	۶-۱-۱-۲. ریشه‌یابی مؤلفه‌های «ریسمان» و «گره»
۱۴۶	۶-۱-۱-۳. ریشه‌یابی مؤلفه «غروب»
۱۴۷	۶-۱-۱-۴. ریشه‌یابی مؤلفه «چهل»
۱۴۸	۶-۱-۱-۵. ریشه‌یابی مؤلفه «ناودان»
۱۴۸	۶-۱-۲. مراسم «الله، کریم، پادشاه»
۱۴۹	۶-۱-۲-۱. ارتباط زن با الهه آناهیتا
۱۴۹	۶-۱-۲-۲. تحلیل مؤلفه «کوزه»

۱۵۰	۶-۱-۳. تحلیل مؤلفه «پشت‌بام»
۱۵۱	۶-۱-۴. کودک، نماد برکت‌بخشی
۱۵۱	۶-۱-۳. مراسم «شیرعلی»
۱۵۲	۶-۱-۴. رسم کوزه‌دزدی
۱۵۳	۶-۱-۵. آب‌پاشیدن بر فرد کلیمی
۱۵۴	۶-۱-۶. مراسم دعای باران
۱۵۵	۶-۱-۷. به آب سپردن کلاه‌الغ
۱۵۶	۶-۱-۸. الله بارون
۱۵۶	۶-۱-۹. کیسه گلن (use galen)
۱۵۷	۶-۱-۱۰. کتک‌خوردن جوال
۱۵۸	۶-۲. آیین‌های درخواست به پایان رسیدن باران
۱۶۰	۶-۳. بازی‌ها
۱۶۲	۶-۴. آیین‌های مربوط به زن باردار و زایمان
۱۶۶	۶-۵. آداب مذهبی
۱۶۷	۶-۶. آیین هم‌دون شدن
۱۶۸	۶-۷. واحدهای اندازه‌گیری

فصل هفتم

۱۷۳	۷-۱. امامزاده‌ها
۱۷۳	۷-۱-۱. امامزاده محمد و باورهای مربوط به آن
۱۷۹	۷-۱-۲. آقای زاهد

۱۸۰	۳-۱-۷. امامزاده عبدالله
۱۸۰	۴-۱-۷. شاهزاده عبدالله
۱۸۱	۲-۷. زیارتگاه‌های غیر امامزاده
۱۸۱	۱-۲-۷. زیارتگاه بی بی‌ها
۱۸۱	۱-۱-۲-۷. پیر شاه‌غیب
۱۸۱	۲-۱-۲-۷. پیر مراد
۱۸۲	۳-۱-۲-۷. بی بی‌هور بی بی‌نور
۱۸۲	۴-۱-۲-۷. بی بی معصوم و اجاق مقدس
۱۸۴	۲-۲-۷. زیارتگاه‌های زمان مذهب
۱۸۴	۱-۲-۲-۷. سید حسن
۱۸۵	۲-۲-۲-۷. سید عرب
۱۸۵	۳-۲-۲-۷. آقای نه‌نند
۱۸۶	۴-۲-۲-۷. آقای شیخ
۱۸۶	۵-۲-۲-۷. شیخ حسین سوری
۱۸۶	۱-۳-۷. چله خونه (غار دست کن)

فصل هشتم

۱۹۱	۱-۸. بیماری و درمان
۱۹۱	۱-۱-۸. تب کودک، سینه و شانه‌درد بزرگسال
۱۹۱	۲-۱-۸. غش کردن کودک
۱۹۲	۳-۱-۸. غش کردن زن

۱۹۲	۴-۱-۸ چشم‌درد
۱۹۲	۵-۱-۸ دل‌درد
۱۹۲	۶-۱-۸ پیوست
۱۹۳	۷-۱-۸ اسهال
۱۹۳	۸-۱-۸ سرماخوردگی
۱۹۳	۹-۱-۸ گلودرد
۱۹۳	۱۰-۱-۸ گوش‌درد
۱۹۴	۱۱-۱-۸ زمین‌خوردگی
۱۹۴	۱۲-۱-۸ شکستگی
۱۹۴	۱۳-۱-۸ دندان‌درد
۱۹۴	۱۴-۱-۸ مارگزیدگی
۱۹۵	۱۵-۱-۸ کمر‌درد
۱۹۵	۱۶-۱-۸ سالک
۱۹۶	۱۷-۱-۸ سینه‌درد یا عفونت سینه
۱۹۶	۱۸-۱-۸ ترش کردن
۱۹۶	۱۹-۱-۸ چسبندگی سینه
۱۹۶	۲۰-۱-۸ معده‌درد
۱۹۶	۲۱-۱-۸ سرفه
۱۹۷	۲۲-۱-۸ تهوع
۱۹۷	۲۳-۱-۸ مسمویت

۱-۸-۲۴. تقویت اعصاب	۱۹۷
۱-۸-۲۵. برفک دهان	۱۹۷
۱-۸-۲۶. گرمی و سردی	۱۹۷
۱-۸-۲۷. دمل یا دانۀ چرکین	۱۹۸
۱-۸-۲۸. شست و شوی معده	۱۹۸
۲-۸. روش های دیگر درمان	۱۹۸
۱-۲-۸. ۱. درمان با ماه	۱۹۸
فصل نهم	
۱-۹. صنایع دستی	۲۰۱
۲-۹. غذاها	۲۰۶
۱-۲-۹. انواع نان	۲۰۷
۲-۲-۹. انواع پنیر	۲۱۱
۳-۲-۹. روغن و قره	۲۱۲
۴-۲-۹. وعده ناهار	۲۱۳
۵-۲-۹. روغن خوبو (روغن حیوانی)	۲۱۷
۶-۲-۹. تهیه و نگهداری آب	۲۱۷
۷-۲-۹. نگهداری دوغ	۲۱۸
۸-۲-۹. نگهداری از پنیر و کره	۲۱۹
۹-۲-۹. نگهداری از گوشت	۲۱۹
۱۰-۲-۹. خرید و فروش گوشت	۲۲۰

۳-۹. زغال و سوخت	۲۲۰
۴-۹. وسایل آشپزخانه	۲۲۱
۵-۹. پوشش	۲۲۳
۱-۵-۹. لباس زنان	۲۲۳
۲-۵-۹. لباس مردان	۲۲۵
۶-۹. زینت آلات زنان	۲۲۵
۷-۹. معماری	۲۲۶
۱-۷-۹. تقسیمات اقلیمی در ایران	۲۲۶
۱-۱-۷-۹. ویژگی های اقلیم گرم و خشک	۲۲۷
۲-۱-۷-۹. ویژگی های معماری اقلیم معتدل و شکی	۲۲۸
۲-۷-۹. ویژگی های معماری بخش شیبکوه	۲۲۹
۸-۹. دامداری	۲۳۲
۹-۹. سندها و دست نوشته ها	۲۳۳

سخن پایانی

پی نوشت

پیشگفتار

شهرستان فسا از جمله نقاطی است که آثار باستانی بسیاری را در شناسنامه خود دارد. در این آثار، که قدمتشان به هزاره چهارم و سوم پیش از میلاد می‌رسد، می‌توان نشانی از تمدن دوره‌های باستانی هخامنشی، سلوکی، اشکانی و ساسانی دید. ردپای زندگی انسان‌ها در این زیست‌بوم کهن نه تنها در آثار و اشیای به‌جای مانده بلکه در آداب و رسوم، باورها، مردم این خطه نیز دیده می‌شود.

این شهرستان از چهار بخش مرکزی، نوبندگان، ششده و قره‌بلاغ و شیبکوه تشکیل شده است. نگارنده، در باب حاضر، به مطالعه بخش شیبکوه پرداخته است. این بخش، که در نیمه جنوبی شهرستان فسا و بخش نوبندگان واقع است، از جنوب به شهرستان جهرم و داراب، از شرق به شهرستان داراب، بخش ششده و قره‌بلاغ و از غرب به بخش گردیان جهرم محدود می‌شود. بخش شیبکوه شامل چهارده نقطه روستایی و یک نقطه شهری است. آثار باستانی این بخش نظیر تل‌های باستانی و مهرپرستی را در نزدیکی روستاهایی چون فدشکویه، سن، کاکان و میانه می‌توان دید. نژاد ساکنان شیبکوه متنوع بوده و اقوام ترک‌ها، رزن، کز، عشایر عرب و روستاییان فارس را دربر می‌گیرد.

گردآوری و تحلیل علمی سنت‌های فراموش‌شده‌ای که امروزه ردپایشان را تنها

در میان اقوام محلی و روستاییان می توان دید، برای احیای هویت ایرانی کاری ضروری است. بسیاری از روستاهای کهن کشورمان فرهنگی غنی دارند، اما متأسفانه درباره آن‌ها پژوهشی ریشه‌ای انجام نشده است. این مناطق به علت‌های گوناگون از قبیل رخنه‌دادن واقع‌های تاریخی و برجسته، انجام‌نشدن حفاری‌های باستان‌شناختی که منجر به کشف آثار تاریخی و باستانی آن منطقه و شهرت آن روستا شود، ناشناخته مانده‌اند. همین مسئله سبب شده است که یا سند مکتوب درباره این گونه مناطق موجود نباشد یا به آن‌ها توجه کافی نشود. در زمانی که امکانات حفاری‌های باستانی‌شناختی محدود است، پی‌بردن به غنای فرهنگی و تاریخی روستاها تنها از طریق جمع‌آوری و تحلیل آثار شفاهی و آداب و رسوم ممکن است تا از طریق ریشه‌یابی آثار، به لحاظ تاریخی چه به لحاظ فرهنگی، بتوان فرهنگ آن روستا را، که در حقیقت ریشه‌ای از فرهنگ قوم ایرانی است، زنده نگه داشت.

از آن جایی که در بخش شیپکوه فسا نیز، همانند سایر مناطق روستانشین ایران، ورود تکنولوژی سبب نابودی رسوم کهن آن شده است، جمع‌آوری سنت‌ها و باورهای مردم آن، قدمی کوچک در راه شناسایی آداب و رسوم مردم این منطقه و حفظ آن است. نگارنده، در این کتاب، کوشیده است نخست سنت‌ها و باورهای مردم این منطقه را، با رعایت امانت‌داری و صحت، گرد آورد سپس بر آن‌ها، تا جایی که ممکن است، تحلیل علمی ارائه کند و ریشه‌های اسطوره‌ای مذهبی رسوم و باورها را آشکار سازد.

لازم به ذکر است که آداب و رسوم مردم این ناحیه، به‌رغم اختلاف نژادی که با هم دارند، مشابه و نزدیک به هم ارزیابی شده و البته تفاوت‌های آن‌ها نیز بیان شده است. به همین سبب، در این کتاب، روستای فدشکویه معیار قرار گرفته و مشابهت‌ها و تفاوت‌های آداب و رسوم دیگر نقاط این بخش نسبت به این روستا بررسی شده است. انتخاب این روستا در جایگاه روستای معیار به‌سبب پیشینه باستانی آن، آداب و رسوم متنوع‌تر و مکان‌های مذهبی جالب و کم‌نظیر آن بوده است.

همچنان که پیشتر بدان اشاره شد، قدمت زندگی در این ناحیه به هزاره‌های

قبل از میلاد می‌رسد و این خود گواهی بر غنی‌بودن فرهنگ و رسوم مردم این منطقه است که لزوم شناسایی و تبیین این موضوع را روشن می‌کند. نه تنها در همسایگی منطقه شییکوه فسا، بلکه در قلب آن، آثاری از تمدن باستانی نهفته است. تل ضحاک و منطقه گلیان، که به ترتیب در جنوب و شرق این منطقه واقع است، آثار باستانی متعددی دارد. در منطقه تل ضحاک، بقایای زندگی از هزاره‌های چهارم و سوم میلادی همچنین دوره ساسانی و اوایل اسلامی دیده شده است (رضایی، ۱۳۸۷: ۲۱۰ و ۲۳۸).

تپه‌های باستانی متعددی در منطقه گلیان شناخته شده است و بررسی‌های باستان‌شناختی به کشف سفالی به قدمت شش هزار سال از این ناحیه منجر شده است. چهار روستای فدشکویه، میانده، کنکان و سنان در بخش شییکوه نیز شواهدی از زندگی تمدن باستانی را در خود دارند. تل سیاه در نزدیکی فدشکویه و درستان که تل‌های باستانی و مربوط به دوران نئولیتیک است و پژوهشگران احتمال می‌دهند اورهای مهرپرستی در آنجا وجود داشته است. تنگ خمار، که میان دو دره ستر و نتره‌خانه در شمال روستای سنان واقع شده است، از مکان‌های دیگر باستانی است که آثار معماری و حفره‌چاه‌هایی مشابه با تخت جمشید دارد که حاوی استخوان‌های مردگان و اجساد است. به سبب پیدایش محراب‌های مهرپرستان و دره ستر خواهد، این مکان را نیز به مهرپرستان منسوب کرده‌اند (همان، ۱۳۸۱: ۸۹).

با توجه به نتایج تحقیقات باستان‌شناختی، این ظن پدید آمد که آداب و رسوم مردم این خطه پیشینه و ریشه‌ای اسطوره‌ای و مذهبی داشته باشد. با توجه به کشف آثار مهرپرستی در تحقیقات باستان‌شناسی این ناحیه و پیوند نزدیک و مستقیم الهه مهر و آناهیتا در باورهای کهن، در بررسی و تحلیل‌های بعدی این ظن قوی‌تر و به یک فرضیه بدل شد. آداب و رسوم این ناحیه در واقع ردپایی از اعتقادات کهن و اسطوره‌ای و باورهای باستانی را، به خصوص درباره الهه آناهیتا نشان می‌دهد.

مفاد کتاب حاضر به طور خلاصه چنین است: در نخستین فصل شهرستان فسا و بخش شییکوه از نقطه نظر جغرافیایی و تاریخی به خواننده معرفی می‌شود.

در فصل دوم مفاهیم فرهنگ و فولکلور تبیین می شود. در فصل سوم به شناسایی جشن های ملی، مذهبی و فردی و در فصل چهارم به سوگواری های مذهبی و فردی پرداخته شده است. در پنجمین فصل با باورهای فرهنگی، اعتقادات مذهبی و انواع پیشگویی های مردم این ناحیه آشنا می شویم. فصل ششم به آیین های اجتماعی مردم از قبیل آیین های باران خواهی و بند آمدن باران و دیگر آیین ها پرداخته است. مکان های مقدس مربوط به مردان و مکان های مقدس مربوط به زنان و پزشکی سنتی به ترتیب موضوع فصول هفتم و هشتم را به خود اختصاص می دهند. در نهایت در فصل نهم به معماری، لباس، غذا، ابزار و وسایل زندگی و معیشت مردم و منابع دستی این ناحیه پرداخته می شود.

در نهایت بر خود لازم می دانم که از جناب آقای دکتر خیرالله محمودی که در مراحل انجام این پژوهش یاریگرم، مساعدت ها و پشتیبانی های گزافی کنم. همچنین از پدر بزرگوارم به خاطر حمایت های بی دریغ ایشان در مرحله پژوهش های میدانی و خانم لیلا بختیاری نسب برای همراهی دلسوزانه شان در تدوین بخش معماری و نیز آقایان حجت الله عبدالله زاده و قدرت الله رمضانی و جان محمد آذشین و دیگر عزیزانی که با اطلاعات گرانبهایشان در به سرانجام رسیدن این پژوهش نقش بسزایی داشته اند، صمیمانه تشکر می کنم.

سارا بختیاری نسب
بهار یک هزار و سیصد و نود و پنج خورشیدی
Sara.bakhtiari63@yahoo.com